

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΒΡΑΪΛΑ-ΑΡΜΕΝΗ

ΠΕΤΡΟΥ ΦΑΡΑΝΤΑΚΙ

Μιλώντας ο Βράϊλας για την ανάγκη υπάρξεως μιας συγκεκριμένης φιλοσοφικής μεθόδου στο «Περί πρώτων ιδεών και αρχών» δοκίμιό του σπεύδει εξ αρχής να διευκρινίσει ότι ανάμεσα στους πολλαπλούς σκοπούς της φιλοσοφίας είναι η μελέτη των νοητικών και ηθικών δυνάμεων του ανθρώπου, ο προσδιορισμός των νόμων της θελήσεως καθώς και η αναζήτηση της αλήθειας¹. Κατά τον κερκυραίο στοχαστή η αλήθεια είναι μια αλλά συνίσταται στην έκφραση τριών σχέσεων²: η αλήθεια σε σχέση προς τον άνθρωπο, η αλήθεια σε σχέση προς τον κόσμο και η αλήθεια σε σχέση προς το Θεό.

Στην πρώτη σχέση ηγετικό ρόλο διαδραματίζει η δύναμη της πίστεως³ στην προσπάθειά μας να εισέλθουμε στην ουσία των γεγονότων. Στο σημείο όμως αυτό, η άποψη του Βράϊλα δεν προσεγγίζει καθόλου την αντίληψη του Αριστοτέλη σύμφωνα με την οποία, η αλήθεια έγκειται στην ορθή εκφορά της κρίσεως⁴ και όχι στα ίδια τα πράγματα. Έτσι για τον Σταγειρίτη αλήθεια ή ψεύδος, υπάρχουν μόνο στην κρίση. Από την άλλη πλευρά ο Βράϊλας, αρκετά προσεκτικός στους στοχαστικούς βηματισμούς του, δεν αφήνει καν να εννοηθεί ότι συγχέει την πίστη με την αφελή βεβαιότητα. Σύμφωνα με τις απόψεις του η πίστη οφείλει να εγχωρεί όχι παντού, αλλά κυρίως σε γεγονότα που δεν μπορούμε να επαληθεύσουμε⁵. Εάν όμως η επαλήθευση μπορεί να πραγματοποιηθεί, τότε πρέπει να προτιμηθεί έναντι της πίστεως⁶.

Κατά τη δεύτερη σχέση, όταν δηλαδή η αλήθεια συνδέεται με τον κόσμο, έχουμε μια αμοιβαία συνεργασία μεταξύ επιστημονικής προόδου και φιλοσοφικής μεθόδου για ανεύρεση της πραγματικότητας⁷. Κάνοντας λόγο για μέθοδο ο επτανήσιος διανοητής δεν υπαινίσσεται άλλη από τη μέθοδο της επαγωγής, που μας οδηγεί στη διαδοχή, τα αίτια αλλά και τα «τέλη»⁸ των φυσικών φαινομένων. Τελικά η μέθοδος αυτή ανάγεται στην προσοχή και την αντίληψη· ψυχικές ιδιότητες που, κατά το νεοέλληνα φιλόσοφο, εδράζονται στη συνείδηση. Φανερά ενορασιοκρατικός ο Βράϊλας, δε διστάζει να θεωρεί τη συνείδηση⁹ ως μέσο επαφής και συλλήψεως όχι μόνο του ανθρώπινου εγώ αλλά και των φαινομένων της φύσεως. Οι σχέσεις δηλαδή, μεταξύ του εγώ και του κόσμου διατυπώνονται κυρίως από τη συνείδηση. Η ενορασιοκρατία ωστόσο του Βράϊλα, φέρει μαζί της όλη τη μυστικιστική παράδοση¹⁰ κατά την οποία η συνείδηση φθάνει στο σημείο να εξέλθει από την πραγματικότητα του σώματος και να ενωθεί με την πραγματικότητα που βρίσκεται έξω απ' αυτό.

Όταν η αλήθεια αναφέρεται στο Θεό, τότε η συνείδηση προστρέχει στη δύναμη του λόγου, ο οποίος θέτοντας στις υπηρεσίες του την εσωτερική και εξωτερική παρατήρηση, αποκαλύπτει¹¹ τις ιδιότητες του Θεού και προβάλλει τις σχέσεις του

προς τον άνθρωπο και τον κόσμο. «Η δύναμις του λόγου», μας λέει ο Βράϊλας, «συναναπτύσσεται τη αισθήσει, συμπαρακολουθεί την ενέργειαν και ταύτης και των ετέρων νοητικών δυνάμεων και... πάσας συμπληροί και διοικεί και ρυθμίζει»¹². Αξιζει να σημειωθεί ότι ως λόγος, εκλαμβάνεται από το φιλόσοφο κάθε αποτέλεσμα που έχει προέλθει είτε από νοητικές διεργασίες είτε από διεργασίες του ηθικού νόμου. Έτσι το κατά πόσον η έννοια της θεότητας είναι έμφυτη ή επίκτητη στον άνθρωπο, το μαθαίνουμε μόνο μέσα από τις διερευνήσεις του λόγου, ο οποίος εκτός από αρχή για κάθε απόδειξη, αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά¹³ μεταξύ αιτίου και αιτιατού, ελευθερίας και ανελευθερίας.

Το πόσο ο Βράϊλας είναι επηρεασμένος, στην περίπτωση αυτή, από τη γραμματεία της βυζαντινής περιόδου το βλέπουμε από τη μεγάλη σημασία που ο ίδιος αποδίδει στις σχέσεις του Θεού προς τον άνθρωπο και του ανθρώπου προς τον συνάνθρωπό του. Για τους Πατέρες η αλήθεια των πραγμάτων καθίσταται γνωστή μόνο στα όρια της προσωπικής σχέσεως¹⁴, πράγμα που σημαίνει ταπεινή σπουδή στο λόγο των πραγμάτων και προοδευτική αποδοχή του. Γι' αυτό εξάλλου και η γνώση του κόσμου, η γνώση της αλήθειας των πραγμάτων, στην πατερική φιλοσοφία, αποτελεί ηθικό κατόρθωμα που πραγματοποιείται στα πλαίσια της ασκήσεως, της συγκεκριμένης δηλαδή σωματικής προσπάθειας που καταβάλλεται για να νεκρωθούν τα ατομικά θελήματα και οι αισθητηριακές ηδονές. Με άλλα λόγια ο Θεός-λόγος βιώνεται εμπειρικά μόνο με την προσωπική συνάντηση¹⁵ με το λόγο των πραγμάτων και το λόγο του κόσμου, ενώ η αληθινή γνώση αρχίζει με την κάθαρση¹⁶ των γνωστικών δυνατοτήτων του ανθρώπου.

Η ανάλογη βραϊλιανή άποψη για τη γνώση, είναι ότι αυτή δε θεωρείται ποτέ ως πεπερασμένη αφενός γιατί το αντικείμενό της —φαινόμενα, αίτια, αποτελέσματα— είναι μεταβλητό, αφετέρου επειδή το υποκείμενο που τη διερευνά, υπόκειται στη φθορά του σώματος και την πλάνη¹⁷ των αισθήσεων. Αντίληψη που αναγκάζει τον επτανήσιο διανοητή να καταφύγει στην εσωτερική παρατήρηση, χωρίς παράλληλα να υποτιμά ούτε τη λειτουργική σπουδαιότητα του λογικού ούτε την ποιότητα των ενεργημάτων των αισθήσεων¹⁸.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να λεχθεί πως η θεώρηση του προβλήματος της αλήθειας εκ μέρους του Βράϊλα, αποτελεί προσπάθεια συμβιβασμού των απαιτήσεων του λόγου με την κοσμική πραγματικότητα καθώς και απόπειρα συνδυασμού της πίστεως με τη γνώση. Ο κερκυραίος διανοητής λαμβάνει πλέον τη διερεύνηση¹⁹ του αληθούς ως απαραίτητη προϋπόθεση κάθε είδους νοητικής και ηθικής αποφάσεως, υπάγοντας το αίτημα για την αλήθεια στο νόμο του δέοντος²⁰. Έτσι οι έννοιες του αγαθού και του καθήκοντος, η ηθική υποχρέωση αλλά και αυτές ακόμη οι δραστηριότητες της βουλήσεως, φέρουν μέσα τους δυνάμει σπέρματα αλήθειας. Κάθε λοιπόν ερευνητική πορεία για αναζήτηση της αλήθειας αποκτά δεοντολογική θεμελίωση και ό,τι μπορεί να ονομαστεί ηθική ζωή του ανθρώπου —κρίσεις, εφέσεις, πράξεις— υποτάσσεται στο οικουμενικό συμφέρον.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Μελέτη - ανακοίνωση που εκφωνήθηκε στο Ε' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο στην Κεφαλλονιά, 17-21 Μαΐου 1986.

1. Π. ΒΡΑΪΛΑ - ΑΡΜΕΝΗ, *Φιλοσοφικά έργα*, τ.1, έκδ., υπό Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ και ΑΙΚ. ΔΩΔΟΥ (Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum), Θεσσαλονίκη, 1969, 164.
2. *Αυτόθι*, 293-298.
3. *Αυτόθι*, 294.
4. Πβ. ΑΡΙΣΤ., *Μετά τα φυσικά*, Ε4. 10276 25-30: «Ου γαρ έστι το ψεύδος και το αληθές εν τοις πράγμασιν οίον το μεν αγαθόν αληθές το δε κακόν ευθύς ψεύδος, αλλ' εν διανοία... επει δε η συμπλοκή έστιν και η διαίρεσις εν διανοία...»
5. *Corpus*, τ. 1, 294.
6. Πβ. *Αυτόθι*, 293-298 όπου ο Βράϊλας κάνει σαφή διάκριση μεταξύ της πίστεως στον άνθρωπο και της πίστεως στο Θεό. Ανάλογη σχεδόν παρατήρηση διατυπώνει και ο Α. Compton Πβ. *An atomic scientist looks to God, Coronet, Chicago*, (1946), 7-10.
7. *Corpus*, ενθ. αν., 296.
8. Πβ. και την άποψη του μαθηματικού και φιλοσόφου Η. Weyl (1885-1955) ο οποίος σχολιάζοντας τις δραστηριότητες του όντος παρατηρεί ότι «... στον φυσικό τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τις ζωντανές υπάρξεις εκτός από το νόμο της αιτίας και της στατιστικής παίζουν ρόλο και αντιλήψεις τελεολογικής προελεύσεως». Η. WEYL, *Philosophy of Mathematics and Natural Science*, Princeton, 1949, 211.
9. *Corpus*, τ. 1, 277-279.
10. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Το πρόβλημα της αλήθειας*. Σημειώσεις απ' το ελεύθερο μεταπτυχιακό σεμινάριο φιλοσοφίας, Αθήνα, ακαδημαϊκό έτος 1983-1984, 93.
11. *Corpus*, ενθ. αν., 298.
12. *Αυτόθι*, 240. Ως προς τη σχέση αλήθειας και λόγου Πβ. Α. Κ. ΜΠΑΡΤΖΕΛΙΩΤΗ, *Φιλοσοφία και επιστημονική έρευνα*, Αθήνα, 151, όπου αναλύεται επιστημολογικά το παραπάνω πρόβλημα.
13. Π. ΒΡΑΪΛΑ - ΑΡΜΕΝΗ, *μνημ. έργ.*, 360.
14. Πβ. ΧΡ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, Το πρόσωπο και ο έρωσ, *Δευκαλίων*, 10, (1978), 225-228.
15. *Αυτόθι*, 227.
16. *Αυτόθι*.
17. *Corpus*, ενθ. αν., 298.
18. Η θέση αυτή υιοθετείται μερικώς και σήμερα και από άλλους διανοητές Πβ. Ρ. SOROKIN, *The Ways and Power of Love*, Boston, The Beacon Press, 1954, 367, όπου αναφέρεται ότι: «...finally the problem of an unmediated cognition of the object by the subject is one of the central problems of contemporary philosophy and epistemology. The attempts of Hume and Kant, of Hegel and others to solve it without obliterating the «separateness» of subject and object have failed... in different degrees and manners... many thinkers seem to state that without an obliteration of the separateness of subject and object, no adequate cognition of the true reality is possible. And the obliteration seemingly cannot be accomplished through purely sensory perception and logic intellect: some sort of direct intuition is necessary for that».
19. Ο Ε. Μουτσόπουλος τοποθετεί τις φιλοσοφικές αντιλήψεις του Βράϊλα που ε λαφέρονται στην αλήθεια μεταξύ σχετικοκρατίας και δογματισμού. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Η οντολογική θεμελίωσις του προβλήματος της αλήθειας κατά Πέτρο Βράϊλα - Αρμένη, *Φιλοσοφικοί προβληματισμοί*, τ. 2, Αθήνα, 1978, 398.
20. *Corpus*, τ. 1, 405. Αυτό δε σημαίνει ότι ο Βράϊλας αρνείται την πίστη στην πρόοδο. Απλώς συμμορφώνεται προς το πνεύμα της εποχής του που θέλει να επιτύχει την πνευματική αποδέσμευση από το παρελθόν, υπάγοντας την πορεία από την εθνική στην κοινωνική απελευθέρωση στον ηθικό νόμο. Πβ. Π. ΝΟΥΤΣΟΥ, Η προβληματική της ιστορίας στον Π. ΒΡΑΪΛΑ - ΑΡΜΕΝΗ, *Νεοελληνική Φιλοσοφία*, Αθήνα, 1981, 140.

ΠΕΤΡΟΣ ΦΑΡΑΝΤΑΚΙΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ
ΑΘΗΝΑ